

شرح اسم

زندگی نامه آیت الله سیدعلی حسینی خامنه‌ای

جعفر ربانی

نام کتاب: شرح اسم
نویسنده: هدایت‌الله بهبودی

ناشر: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، تابستان ۱۳۹۱،
شمارگان ۵۰،۰۰۰ نسخه، ۷۵۸ صفحه، با تصاویر. ۱۵۰۰۰ تومان

تا پیش از انتشار کتاب «شرح اسم» آثاری که درباره زندگی و فعالیت‌های مبارزاتی روحانیون پیش‌گام انقلاب اسلامی به چاپ رسیده بود، عمدتاً به شهیدان این نسل، همچون شهید بهشتی، شهید مطهری، شهید سعیدی، شهید صدوقی، شهید غفاری و امثال اینان محدود می‌شد و تا آنجا که نگارنده در خاطر دارد، در مورد روحانیون حاضر در صحنه چنین اقدام جامعی صورت نگرفته بود. بنابراین «شرح اسم» را می‌توان نخستین کتاب از این مقوله دانست و امیدوار بود که آثار دیگری نیز در این جهت به وجود آید. ضمن اینکه باید خاطر نشان سازیم که شرح اسم هم، نه تمام بلکه نیمی از زندگی نامه آیت‌الله خامنه‌ای است. نیمی که از تولد ایشان (۱۳۱۸) تا روز ۲۲ بهمن ۵۷، یعنی روز پیروزی انقلاب اسلامی را دربرمی‌گیرد؛ روزی که به تعبیری می‌توان آن را «روز وصل» نامید که رسیدن به آن منتهای آرزوی «صاحب ترجمه» بوده است. کتاب اگرچه به طریقی مألوف فصل‌بندی و شماره‌گذاری نشده، در عمل شامل ۲۲ فصل یا بخش - به نشانه ۲۲ بهمن؟! - است؛

دغدغه دانش و معرفت‌گرمندگردنشان شده است و آن‌ها را به قلمی کردن یافته‌های پژوهشی‌شان واداشته است. از این حیث، این امر را باید نخستین قوت کارایی مجله قلمداد کرد که مواد و مفاد علمی آن را دبیران تاریخ فراهم می‌کنند تا هم نشانگر عزم آن‌ها در عرصه تحقیق و پژوهش باشد و هم دیگران را به ورود به این وادی، شائق و راغب سازد.

از دیگر نقاط قوت و شایان توجه مجله یاد شده، مصاحبه‌هایی است که جناب جوادیان با استادان بزرگوار تاریخ به انجام رسانده‌اند. این بخش‌ها تنها به ذکر خاطرات محدود نمانده، بلکه گشاینده پاره‌ای از گره‌ها و پرسش‌هایی بوده است که معمولاً دبیران تاریخ با آن رویه‌رو هستند. از دیگر نقاط قوت مجله این بوده که تقریباً محتوای آن به گونه‌ای تنظیم شده است که به نحوی با مطالب کتاب درسی تاریخ در عرصه‌های گوناگون همخوانی داشته باشد و از این حیث دانش تاریخی معلمان را تقویت کند و نکات مبهم در مباحث کتاب‌های درسی را مرتفع سازد. اما به عنوان خواننده‌ای علاقه‌مند به این مجله، دوست دارم از چند جهت بر غنای آن افزوده شود:

۱. سهم جغرافیای تاریخی و ایران‌شناسی در آن پررنگ‌تر شود.

۲. به خلیج فارس و دریانوردی ایرانیان در مقاطع تاریخی بیشتر توجه شود، زیرا معتقدم از وقتی که قوم ایرانی سیادت خود را بر دریاها از دست داد، از توان اثرگذاری او در روابط بین‌الملل هم کاسته شد.

۳. قوم‌شناسی ایرانی و تاریخ محلی در آن وزن بیشتری پیدا کند.

۴. بر مباحث نظری و فلسفه تاریخ و جامعه‌شناسی تاریخی افزوده شود.

۵. مصاحبه‌های آقای جوادیان با استادان تاریخ بیشتر و غنی‌تر شود.

۶. صفحه‌ای برای روشن شدن ابهامات تاریخی یا ترمینولوژی تاریخ گشوده شود.

۷. اخبار همایش‌ها و سمینارهای تاریخی در داخل و خارج پوشش بیشتری داده شود.

۸. بخش پرسش و پاسخ دبیران و کارشناسان مجله تقویت شود.

بدین ترتیب: خاندان - تولد - کودکی - حوزه علمیة مشهد - حوزه علمیة قم - آشنایی با امام خمینی - آغاز مبارزه - زندان اول - بازگشت به قم - زندان دوم - بازگشت به مشهد - فرزندان صُلبی و کتبی - زندان سوم - تنگنای زیستن، نوشتن و گفتن - جست سیاسی - زندان چهارم - زندان پنجم - فلاتی میان دو زندان - زندان ششم - فلاتی میان زندان و تبعید - تبعید - تا پیروزی.

در بخش خاندان می‌خوانیم که پدر و اجداد آیت‌الله‌خامنه‌ای از سادات اَفطسی - حسن اَفطس نوه امام زین‌العابدین - بوده‌اند و نسب به امام سجاد می‌رسانند. یکی از اجداد متأخر آیت‌الله‌خامنه‌ای سیدمحمدحسینی تفرشی بوده، که معلوم نیست به چه دلیل، از نواحی اراک به خامنه هجرت کرده و در آذربایجان مقیم شده است. فرزند سیدمحمد، به نام آیت‌الله سیدحسین خامنه‌ای، پدر بزرگ آیت‌الله خامنه‌ای و از علمای مشروطه‌خواه آذربایجان بوده است. شادروان شهید شیخ‌محمدخیابانی داماد وی بوده و سیدجواد، پدر آقای خامنه‌ای، فرزند اوست. سیدجواد پس از گذراندن تحصیلات خود در نجف به مشهد می‌آید و در این شهر ساکن می‌گردد. خاندان مادری آیت‌الله خامنه‌ای هم از سادات میردامادی هستند که نسب آن‌ها به میرداماد، حکیم شهیر عصر صفوی، و در نهایت از طریق سیدمحمدمود دیباج، فرزند امام ششم، به این امام همام می‌رسد. آیت‌الله سیدجواد خامنه‌ای در سال ۱۳۶۵ فوت کرد و خدیجه میردامادی، مادر، نیز در ۱۵ مرداد ۶۸، درست دو ماه پس از فوت امام خمینی؛ جهان را بدرود گفت.

ویژگی‌های خاطرات یا زندگی‌نامه شخصیت‌های بزرگ، به‌ویژه شخصیت‌های سیاسی، این است که همراه با آن، بخشی از تاریخ آن عصر، یعنی عصری که شخصیت موردنظر در آن زیست کرده، روایت می‌شود. حال، هرچه آن شخصیت جایگاه بالاتری در مراتب اجتماعی و به تعبیری در نردبان قدرت داشته باشد، این بخش مفصل‌تر و مهم‌تر می‌شود. شرح اسم نیز چنین است و خواننده تقریباً به‌طور غیرمستقیم می‌تواند ماجراها، رویدادها، شخصیت‌ها و نقاط عطف چهار دهه تاریخ معاصر ایران یعنی دهه‌های ۲۰، ۳۰، ۴۰ و ۵۰ را در آن مشاهده کند؛ دهه‌هایی که بلااستثنا در آن‌ها جامعه ایران در بحران به‌سر می‌برده و هنوز هم با گذشت بیش از سی سال از آن، تحت تأثیر همان بحران‌ها به حیات خود ادامه می‌دهد.

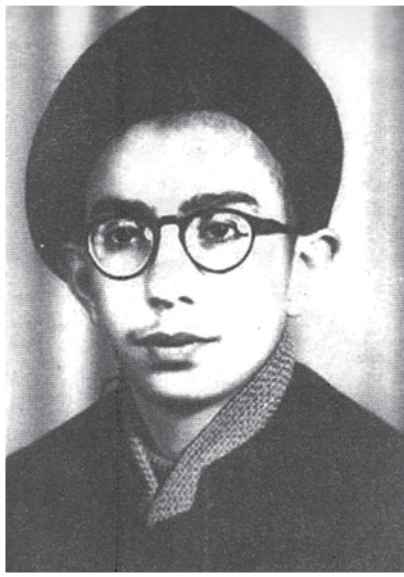
آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای در سال ۱۳۱۸ در مشهد متولد شده و این سالی است که جنگ جهانی دوم آغاز می‌شود و تا شش سال ادامه می‌یابد. این جنگ برای ایران هم مصیبت‌زا بود که تنها یکی از حواشی آن اشغال آذربایجان است که خود ماجرای بزرگی است. شاید توجه به همین ماجرا بوده که بهبودی در این بخش، صفحاتی را با عنوان‌های ایران ۱۳۱۸ و خراسان ۱۳۱۸ به تشریح وضعیت آن

سال‌ها اختصاص داده است تا زمینه‌ای باشد برای ورود او به شرح چگونگی رشد و پرورش آیت‌الله خامنه‌ای.

کودکی و نوجوانی آیت‌الله خامنه‌ای در دو دهه ۲۰ و ۳۰ در مشهد می‌گذرد و بهبودی در دو بخش «کودکی» و «حوزه علمیة مشهد» کوشیده است با ورود به فضای شخصی و خانوادگی بیت «سیدجواد خامنه‌ای» چگونگی شکل گرفتن زندگی و شخصیت آیت‌الله خامنه‌ای را متبلور سازد. فقر مفرط جامعه آن روز، که خانواده سیدجواد خامنه‌ای نیز آن را تحمل می‌کردند، و در عین حال شور و شغفی که در میان جمعی از چهره‌های روحانی و دانشگاهی و ادیب و شاعر و... وجود داشت، از ویژگی‌های این سال‌هاست: اشغال مشهد (به‌وسیله روس‌ها)، مکتب‌خانه، سفر به کربلا، دبستان، کفش، سفره، لباس، کلمه‌های تار (عینک!)، دوستی با قرآن، فلک (چوب و فلک) آموزش مقدمات، ورود به دنیای طلبگی، نخستین منبر، نهضت ملی شدن نفت، آشنایی با نواب صفوی، آغاز دوره سطح، شهادت نواب صفوی، آغاز دوره خارج، آموزش فلسفه، تدریس، گردش در جهان رمان، اقامت در جهان شعر، و سفر به عتبات از عمده‌ترین عناوین این دو بخش است.

از همین عناوین می‌توان دریافت که این طلبه جوان از نادر طلبانی بوده که نگاهی جامع و همه‌جانبه به جهان داشته و خود را در فضای محدود حجره و مدرسه محصور نمی‌کرده است. کوه‌پیمایی، پیاده‌روی، خواندن و سرودن شعر، مطالعه قصه و رمان و شرکت در جلسات ادبی شاعران خراسان از علاقه‌مندی‌های این دوره از زندگی ایشان است. به نوشته بهبودی، «آیت‌الله خامنه‌ای خود احتمال می‌دهد تعداد رمان‌هایی که در مشهد و پیش از حرکت به قم (۱۳۳۷) خوانده بیش از هزار عنوان است. در زمینه شعر کلاسیک نیز، کتاب مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی چنان تأثیری در عوالم معنوی او گذارد که رقیبی برای آن پیدا نشد.» (ص ۷۲) بخش حوزه علمیة قم (صص ۹۳ - ۷۹) به هجرت آیت‌الله خامنه‌ای به قم و اقامت ایشان در این شهر می‌پردازد.

قابل توجه اینکه بانو خدیجه میردامادی در سال ۱۳۳۶ با چند تن از فرزندان و خویشان سفری به عتبات رفت. سیدعلی هم که در این زمان ۱۸ سال داشت، همراه مادر بود. با گردشی که در حوزه نجف کرد و ساعاتی پای درس بزرگان حوزه از جمله آیت‌الله حکیم و آیت‌الله میرزاحسن بجنوردی نشست، علاقه‌مند شد که در نجف بماند و به تحصیل ادامه دهد اما چون پاسخ پدر به درخواست او منفی بود، منصرف شد و به ایران بازگشت. در سال ۳۷ پدر اجازه داد سیدعلی به قم برود و این هجرتی بود دوران‌ساز. می‌دانیم که قم، به‌ویژه در دهه ۳۰، با حضور آیت‌الله بروجردی به شکوفایی رسید و عالمان بزرگی در آن به ظهور رسیدند که از جمله آنان امام خمینی بود که در آن زمان به «حاج آقا روح‌الله» معروف بود. سیدعلی خامنه‌ای از

سال ۳۷، که اوج اقتدار آیت‌الله بروجردی است، تا یک سال بعد از وقایع ۱۵ خرداد، یعنی تا سال ۱۳۴۳، در قم ماند و سپس بار دیگر به مشهد بازگشت.

وقایع این بخش و نیز بخش‌های آشنایی با امام خمینی، آغاز مبارزه، زندان اول، بازگشت به قم، و زندان دوم را باید وقایعی دانست که طلبه جوان مشهدی را در کوره نهضت ۱۵ خرداد آبدیده کرد تا در آینده همراه با خیل کثیری از همگنان خود، حلقه‌های اصلی پیرامون

امام خمینی را تشکیل دهند و نهال انقلاب اسلامی را در کمتر از دو دهه بعد به ثمر رسانند.

این بخش‌ها، در واقع شرح عُسرت نیز هست. فقر مفرط مادی طلاب، فشار سیاسی بر حوزه، دستگیری‌ها، شکنجه‌ها، زندان‌ها و افسردگی ناشی از سرکوب نهضت امام عناصری است که در جای‌جای این بخش‌ها قابل مطالعه است.

باری، کتاب شرح اسم، همان‌طور که اشاره شد، شرح یک «زندگی شخصی» نیست شرح «زندگی یک شخصیت» است؛ یعنی انسانی که تمامی ابعاد وجودی‌اش با تاریخ زنده و معاصر خود در همه ابعاد سیاسی، اجتماعی، دینی، فکری، فرهنگی و... مرتبط است، شخصیتی که در «بوته این تاریخ» پخته شده و به کمال رسیده است. بدین‌سان، بعد از وقایع ۱۵ خرداد، آیت‌الله‌خامنه‌ای به مشهد بازمی‌گردد و در حوزه علمیه این شهر که اکنون به تبع قم تکانی خورده است، به تحصیل، تدریس، تبلیغ، مبارزه و تلاش ادامه می‌دهد. بنابراین، آنچه از این پس در کتاب می‌خوانیم، بر شالوده دو دوره زندگی ایشان ساخته می‌شود: دوره کودکی و نوجوانی

در مشهد و دوره جوانی در قم. چون صفحات این مجله اجازه نمی‌دهد بیش از این در ماجراهای کتاب ورود کنیم، با گذری اجمالی بر دیگر بخش‌ها پاره‌ای از عناوین را مرور می‌کنیم و خاطر نشان می‌سازیم که «شرح اسم» می‌تواند یکی از منابع مفید برای دبیران تاریخ، به‌منظور آگاهی بیشتر و دقیق‌تر راجع به تاریخ معاصر باشد.

بخش فرزندان صلیبی و [مکتوبات و تألیفات]؛ این بخش ضمن بیان مطالبی درباره فرزندان آیت‌الله خامنه‌ای به فرآورده‌های علمی و مبارزاتی ایشان

می‌پردازد.

بخش زندان سوم (صص ۲۹۷ - ۲۳۵)
به زندانی شدن ایشان در پی ترجمه کتاب «آینده در قلمرو اسلام» - از سیدقطب - و انتشار آن و نیز وقایع پس از آن مربوط می‌شود.

تنگنای زیستن، نوشتن و گفتن،
عنوان بخش دیگری است. این بخش انواع فعالیت‌های علمی، تبلیغی، تألیف و ترجمه و نیز شرکت در فعالیت‌های خدماتی و کمک‌رسانی به زلزله‌زدگان کاخک (۱۳۴۷)

گناباد را شامل می‌شود.

جست سیاسی، بخشی است که به ماجراهای پس از گذشت آیت‌الله حکیم (۱۳۴۹) می‌پردازد که در پی آن در حوزه مشهد نهضتی برای اعلان مرجعیت امام خمینی برپا می‌شود و آقای خامنه‌ای در آن نقش مهمی ایفا می‌کنند.

زندان چهارم نام بخش بعدی است. آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۱۳۴۹ برای بار چهارم دستگیر و زندانی می‌شود. البته این مدت طولانی نشده و به ۳ ماه و ۲۰ روز محدود بوده است. در ادامه به آوردن عناوین مهمی که در سایر بخش‌های کتاب آمده است، بسنده می‌کنیم؛ عنوان‌هایی که خود می‌توانند گویای جلوه‌ای از حرکت‌های مبارزاتی آیت‌الله خامنه‌ای باشند:

پنجمین دستگیری، برادران خامنه‌ای در زندان، سخنرانی در حسینیه ارشاد، دیدار با هاشمی [رفسنجانی]، واکنش به اعدام مجاهدین، تفسیر قرآن در مسجد امام حسن، دیدار از تبعیدی طبس، رونق مسجد کرامت، سفر پنهانی آقای طالقانی به مشهد، طرح کلی اندیشه اسلامی، مسجد جاوید [تهران]، ششمین بازداشت، سگ مجسم، کمونیست‌های هم‌سلول، آخرین بازجویی، در محاصره ساواک، درگذشت دکتر شریعتی، مهدی باکری در مشهد، درگذشت سیدمصطفی خمینی، در گناباد، در ایرانشهر، مکاتبه با کمیته ایرانی دفاع از آزادی و حقوق بشر، در جیرفت، تأسیس سازمان جهادی، خطبه به نام امام خمینی، بیمارستان امام‌رضا [مشهد]، سفر به پاریس، شورای انقلاب، تحصن در دانشگاه [تهران]، بازگشت امام، نخست‌وزیری بازرگان، نیروی هوایی در مقر امام، سجده بر آزادی.

